

Manuel Jesús Arroba Conde, Claudia Izzi, *Pastorale giudiziaria e prassi processuale nelle cause di nullità del matrimonio. Dopo la riforma operata con il Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Edizioni San Paolo, Milano 2017, ss. 318.

Reforma procesu małżeńskiego dokonana przez papieża Franciszka Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* z 15 sierpnia 2015 roku stała się inspiracją do opracowywania – w różnych środowiskach – wielu komentarzy i innych prac poświęconych wymienionemu dokumentowi. W obfity już ciąg tego rodzaju publikacji wpisuje się oryginalne studium M.J. Arroby Condego, wybitnego procesualisty z Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego i C. Izzi, wykładowcy orzecznictwa i praktyki sądowej w tejże uczelni.

W zamyśle autorów, składające się z trzech autonomicznych części opracowanie ma ukazać w sposób organiczny aktualne normy prawne z zakresu procesów małżeńskich, a w szczególności ma naświetlić konkretny postęp w stosunku do dawnego reżimu prawnego, przy bacznym zwróceniu uwagi na wymiar duszpasterski prawa procesowego. Punktem odniesienia dla refleksji autorów są postanowienia M.p. *Mitis Iudex Dominus Iesus*, bez uwzględniania analogicznego M.p. *Mitis et Misericors Iesus* (dla Katolickich Kościołów Wschodnich).

Kolejność rozdziałów jest ciągła dla całego opracowania, nie zaś odrębna dla poszczególnych części.

Część pierwsza dzieła: „Małżeństwo i proces w posynodalnej rzeczywistości kościelnej” (s. 9-84) składa się z czterech rozdziałów.

W rozdziale I, poświęconym doświadczeniu synodalnemu i reformie procesu małżeńskiego, omówiono najpierw Zgromadzenia Synodu Biskupów z 2014 i 2015 roku w aspekcie troski o rodzinę i małżeństwo, następnie ukazano generalny kierunek reformy w ramach doświadczenia synodalnego (ze zwróceniem uwagi na *bonum coniugum* i relację afektywną, godność sakramentalną małżeństwa

oraz przekonania wiernych w sumieniu), wreszcie dotknięto kwestii hermeneutyki synodalnej i odpowiedzialności biskupów diecezjalnych. Na kanwie tego ostatniego wątku przypomniano m.in. zabiegi ojców synodalnych o formację pracowników kościelnego wymiaru sprawiedliwości czy o potrzebę powiększania kadry sędziowskiej, składającej się także z wiernych świeckich.

Rozdział II: „Akcja pastoralna i przygotowanie sprawy” zawiera uwagi autorów dotyczące tej problematyki, gdzie już na wstępie podkreślają, że największą i podstawową nowością papieskiego Motu proprio, od której będzie zależeć skuteczne urzeczywistnienie innych aspektów reformy, jest przygotowanie sprawy w kontekście odnowionego duszpasterstwa sędziowskiego. Bezpośrednie odniesienie do tej problematyki znajduje się we Wstępie do dokumentu oraz w „Zasadach proceduralnych”, które modyfikują kanony Księgi VII KPK. Po wskazaniu zakresów ogólnych wymienionego duszpasterstwa (duszpasterstwo zwyczajne, duszpasterstwo rodzin, duszpasterstwo w stosunku do osób, których proces *nullitatis matrimonii* zakończył się), swoją uwagę autorzy skupiają na podmiotach zaangażowanych w przygotowanie dalsze i bliższe sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, po czym akcentują wzmocnienie w Motu proprio instytucjonalnej roli adwokata w procesie kanonicznym oraz ukazują współodpowiedzialność instytucjonalną adwokatów (m.in. w poszukiwaniu prawdy o danym małżeństwie).

W rozdziale III czytelnik zapoznaje się z Motu proprio w relacji do pojęcia „słuszny proces”. Na wstępie przypomniano o celowości prawa kanonicznego i procesu kanonicznego, a następnie zwrócono uwagę na potwierdzenie w tym dokumencie drogi ściśle sądowej jako podstawy dokonanej reformy (jest to jedyna droga dla prowadzenia spraw o nieważność małżeństwa). Gdy chodzi o „słuszny proces”, to autorzy akcentują charakter kontrydiktoryjny procesu oraz bezstronność organu decydującego. Traktując zaś o „jakości” i kwalifikacjach organu sądowego i jego podmiotów zauważają, że reforma Franciszka potwierdza, iż kolegialność stanowi gwarancję owej jakości, a rzetelne studia kanonistyczne stwarzają właściwą podstawę dla prawidłowego

wykonywania władzy sądowniczej. Ostatni wątek dotyczy założeń dyscyplinarnych i szybkości procesu.

Rozdział IV – „Organizacja aktywności sądowniczej w Kościele” obejmuje następujące zagadnienia: struktury kościelne w służbie wymiaru sprawiedliwości, podstawy i zasady określające erygowanie trybunałów kościelnych, własny trybunał diecezjalny diecezji sufraganalnej, trybunał międzydiecezjalny pierwszej instancji, trybunał metropolitalny, ewentualność trybunałów międzydiecezjalnych drugiej instancji, właściwość trybunałów w sprawach o nieważność małżeństwa.

Jak widać, część pierwsza książki, w jakimś sensie o charakterze „statycznym”, ukazuje zasady inspirujące reformę Franciszka w kontekście doświadczenia synodalnego oraz, w sposób specjalny, podstawowe kryteria dla odnowy duszpasterstwa sądowego i dla poprawnej podstawy dochodzenia przedprocesowego.

Część druga: „Przebieg nowego procesu o nieważność małżeństwa” (s. 85-185) składa się z czterech rozdziałów i ma wymiar „dynamiczny”.

Rozdział V, poświęcony wprowadzeniu sprawy, ukazuje na wstępie ramy prawne fazy wprowadzającej procesu (poszczególne akty), a następnie normy prawne w odniesieniu do prawa do zakwestionowania ważności małżeństwa, skargi powodowej i jej elementów konstytutywnych, zbadania skargi przez wikariusza sądowego, aktu wezwania stron i notyfikacji oraz określenia formuły wątpliwości. Z kolei autorzy podają uwagi natury prawnej i duszpasterskiej (m.in. odnośnie do kan. 1576 § 1 KPK, modyfikującego art. 119 § 2 Instrukcji *Dignitas connubii*). W ostatnim segmencie rozdziału pomieszczono cztery przykładowe formularze: 1) skargi powodowej, 2) wniosku strony powodowej (zob. kan. 1506 KPK) o przyjęcie lub odrzucenie skargi, 3) dekretu przyjęcia skargi i wezwania stron, 4) dekretu określającego formułę wątpliwości.

Przedmiotem rozdziału VI jest zbieranie dowodów oraz wyrok w procesie małżeńskim zwyczajnym. Podkreślono tutaj na wstępie istotną zmianę wprowadzoną w Motu proprio Franciszka, jaką był powrót do zasady jednoinstancyjności w procesie *nullitatis matri-monii*. Autorzy kreślą ogólne ramy prawne dotyczące dowodzenia,

akcentując m.in. wagę oświadczeń stron oraz prawo do obrony. Komentując odnośne normy procesowe dotyczące instrukcji sprawy, dokonują zwięzłej charakterystyki poszczególnych dowodów. Omawiają następnie przypadek wątpliwości dotyczącej dopełnienia małżeństwa, co wiąże się z zawieszeniem sprawy i wszczęciem postępowania o uzyskanie papieskiej dyspensy *super rato et non consummato*, referują moment publikacji akt i zamknięcia postępowania dowodowego, dyskusji w sprawie oraz rozstrzygnięcia sprawy. Przypominają, że w myśl art. 12 „Zasad proceduralnych”, do osiągnięcia pewności moralnej wymaganej przez prawo nie wystarczy przeważające znaczenie dowodów i poszlak, lecz wymaga się, aby została wykluczona jakakolwiek roztropna pozytywna wątpliwość popełnienia błędu tak co do prawa, jak i co do ustaleń faktycznych, chociaż nie wyklucza się zwykłej możliwości czegoś przeciwnego. W dalszym fragmencie czytelnik poznaje środki przeciwko wyrokowi (apelacja, która obejmuje dwie fazy; skarga o nieważność; *nova propositio causae*), a w kolejnym spotyka uwagi natury prawnej i duszpasterskiej (związane z oceną środków dowodowych i pewnością moralną). Końcowy fragment rozdziału zawiera wzory aktów sądowych: 1) pytania dla strony powodowej (dot. przymusu i bojaźni, kan. 1103 KPK), 2) wniosek pełnomocnika strony powodowej o mianowanie biegłego, 3) dekret publikacji akt, 4) dekret zamknięcia postępowania dowodowego.

W rozdziale VII – „Proces skrócony przed biskupem” autorzy przedstawiają genezę tej nowej instytucji oraz jej charakterystykę, w której zwracają uwagę na rolę biskupa jako pierwszego sędziego w Kościele partykularnym, po czym wnikliwie komentują odnośne normy prawne *Motu proprio* (warunki procedowania, faza wstępna, instrukcja sprawy, decyzja biskupa, ewentualna apelacja). Cenne są uwagi natury prawnej i duszpasterskiej, gdzie podkreślono zwyczajny priorytet kolegialności (w *processus brevior* chodzi o procedurę nadzwyczajną), a także zwrócono uwagę na konieczność zachowania szczególnej roztropności w przypadku, gdy podczas trwania procesu jedna ze stron „wycofa” swoją zgodę na prowadzenie *processus brevior*. I tutaj zamieszczono wzory aktów sądowych: 1) skarga o stwierdzenie nieważności małżeństwa w procesie skróconym, 2) dekret przyjęcia

skargi z zachętą strony pozwanej, by zakomunikowała, że zamierza przyłączyć się do prośby powoda, 3) dekret określający formułę wątpliwości oraz mianowanie audytora i asesora w procesie skróconym, 4) notyfikacja o wyroku pozytywnym wydanym przez biskupa.

Przedmiotem rozdziału VIII jest proces oparty na dokumentach (ogólne ramy prawne, normy prawne, uwagi natury sądowej i duszpasterskiej), formularze: 1) prośba pełnomocnika strony powodowej o przyjęcie świadectwa kapłana, który przygotowywał nupturientów do zwarcia małżeństwa, by odpowiedział na załączone pytania 2) prośba pełnomocnika strony pozwanej o przyjęcie świadectwa chrztu i włączenia do dowodów w sprawie, 3) prośba pełnomocnika strony powodowej o wyłączenie z akt sprawy dokumentu jako jawnie fałszywego, 4) akt apelacji pełnomocnika strony pozwanej przeciwko decyzji stwierdzającej nieważność małżeństwa z tytułu przeszkody *disparitas cultus*.

Część trzecia opracowania „Przypadki praktyczne z odniesieniem do przyczyn nieważności małżeństwa najczęściej występujących” (s. 187-314), obejmująca sześć rozdziałów, została poświęcona szerokiemu przeglądowi najczęściej występujących tytułów nieważności małżeństwa w trybunałach kościelnych. W odniesieniu do każdego z tytułów nieważności zaprezentowano najważniejsze kwestie natury substancjalnej i dowodowej (ramy prawne) oraz teksty wyroku trybunału pierwszej instancji Wikariatu Miasta (nie podano nazwisk ponensów ani dat wydania orzeczeń).

W rozdziale IX uwzględniono niezdolność naturalną do małżeństwa (kan. 1095, nn. 1-3 KPK). W obrębie „Inquadramento giuridico” autorzy podkreślili, że podczas gdy w figurach prawnych objętych nn. 1-2 kanonu chodzi o niezdolność do powzięcia aktu psychologicznego zgody małżeńskiej, to n. 3 dotyczy niezdolności do nawiązania małżeńskiej relacji międzypersonalnej, co zgodę małżeńską czyni nieskuteczną. Ilustracją do rozważań teoretycznych jest obszerny wyrok w sprawie prowadzonej z dwóch tytułów (kan. 1095, n. 2 i n. 3 KPK) stwierdzający nieważność małżeństwa z obu tytułów i w odniesieniu do obu stron.

Rozdział X dotyczy wykluczenia małżeństwa i jakiegoś istotnego elementu małżeństwa lub istotnego przymiotu (kan. 1101 § 2 KPK). Po przytoczeniu istotnych stwierdzeń (w odniesieniu do każdej formy

symulacji), zaprezentowano wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa i dobra potomstwa u obu stron oraz wykluczenia wierności po stronie pozwanej.

W rozdziale XI ukazano warunek (1102 KPK), zilustrowany pozytywnym orzeczeniem z tegoż tytułu (*conditio de futuro* po stronie powódki: „o ile urodzi się dziecko”). Rozdział XII został poświęcony błędowi co do przymiotu osoby zamierzonego bezpośrednio i zasadniczo (rozdział zatytułowano nieco inaczej niż to określa kan. 1097 § 2 KPK: „*Errore sulla qualità del futuro coniuge intesa con volontà prevalente*”). Chodziło o przymiot w postaci zdolności prokreacyjnej mężczyzny; wyrok zapadł pozytywny z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa po stronie kobiety oraz negatywny z tytułu błędu co do przymiotu osoby po stronie tejże powódki.

Przedmiotem rozdziału XIII jest błąd spowodowany podstępem (kan. 1098 KPK). Podstęp w dołączonym wyroku (pozytywnym) polegał na wprowadzeniu w błąd powoda przez pozwaną co do ojcostwa dziecka (zostało poczęte – przed zawarciem małżeństwa – z innym mężczyzną).

W rozdziale XIV zaprezentowano ciężką bojaźń (kan. 1103 KPK), a wyrok (pozytywny) dotyczył sprawy, w której chodziło o przymus wywołany przez rodziców w stosunku do powódki (*timor reverentialis*).

W podsumowaniu należy stwierdzić, iż prezentowana praca wybitnego znawcy kanonicznego prawa procesowego i jego współpracownicy stanowi cenne, starannie udokumentowane studium, ukazujące zarówno znaczenie i „treść” reformy *processus matrimonialis* dokonanej przez papieża Franciszka, jak i przybliżające czytelnikowi najbardziej „popularne” tytuły nieważności małżeństwa. Szczególnym walorem pracy jest akcentowanie wymiaru duszpasterskiego posługi sądowniczej w Kościele. Nie bez znaczenia pozostaje również uwzględnienie przez autorów aspektu praktycznego odnośnych norm prawa małżeńskiego: tak substancjalnego, jak i procesowego.

ks. Wojciech Góralski
ORCID: 0000-0001-6548-4120